

DR. LENTNER CSABA

habilitált főiskolai tanár, intézetvezető, tudományos rektorhelyettes, Wekerle Sándor Üzleti Főiskola

A válság néhány nemzetközi és pénzügy-politikai összefüggése

A válság nemzetközi hatóterei

A jelenlegi gazdasági válság elsődleges gócpontja az Amerikai Egyesült Államok jelzálogpiaca, ahol tömegesen történtek kockázatos hitelkihelyezések. A 2007-ben kialakuló pénzügyi válság 2008 nyarára gazdasági világválsággá terebélyesedett a pénz- és tőkebefektetések, értékpapírok világgazdaságban történő szabad és korlátlan áramlása, sőt a fertőzött értékpapírok terítése következtében. *A globálissá váló válság okozói: a hitelexpanzióban érdekelt hitelezők, a növekvő igényeket támogató hitelfelvevők, a hitelminősítő ügynökségek hibás döntései, spekulatív pénzügyi képződmények (derivatívák, értékpapírosítási eljárások), a szabályozási, elszámolási és a felügyeleti-ellenőrzési rendszer hiányosságai.* (Lukács, J. 2009¹) Mindezek tükrében az angolszász piacok pozicionálása előtérbe kerül.

Az Amerikai Egyesült Államok gazdasági sebezhetőségét (is) egy idő után a belső termelést tartósan meghaladó fogyasztás okozta. 2003 és 2008 között az USA külkereskedelmi mérlegének deficitje 55,2 százalékkal nőtt, míg Nagy-Britanniában ugyanezen időszak alatt a negatív egyenleg megduplázódott. A válság a magas fogyasztási hajlandóságú országokban alakult ki elsődlegesen, azonban az évtizedeken át „bejártatott” kétoldalú kapcsolatok révén a hagyományosan kibocsátó, úgynevezett nettó exportőr (pozitív külkereskedelmi mérleggel rendelkező) országokra (Kína, Japán, Németország) is hatással van, hiszen csökken az exportjuk iránti kereslet, ami az országon belüli vállalati teljesítményeket, illetve nemzetgazdaságuk egészének kibocsátását egyaránt visszafogja.

Az Egyesült Államok és számos más, negatív fizetési mérleggel rendelkező piacgazdaság évtizedeken át a növekvő belső termelését és a tartós importtöbbletét különböző banki hitelkonstrukciókkal jutatta el a végső fogyasztókhoz, amely finanszírozási mód – egy fellazuló pénzügyi

Az angolszász másodlagos jelzálogpiacokról kiindult pénzügyi válság általános gazdasági világválsággá terebélyesedése a hazai könyvvizsgálók munkájára is jelentős hatást gyakorol. A vállalkozások gazdálkodásának átfogó értékeléséhez, beszámolóik auditálásához elengedhetetlenné válik a nemzetközi és az állami költségvetési pénzügyek alapos ismerete. Ennek következtében mind a válság pénzügyi természetét feltáró információk, mind a válságkezelés nemzetközileg egyeztetett módszerei felértékelődnek a hazai krízismenedzsmentben.

szabályozási rendszeren keresztül – a magyar gyakorlatban is meghonosodott. A reális adottságoktól elrugaszkodó hitelállomány-bővülés egy ideig öngerjesztő folyamatként hat mind a termelésre, mind a fogyasztásra. Az alacsony kamatozású hiteleket a banki ügyfelek jelzáloghiteleik refinanszí-

rozására, új ingatlanok vásárlására és a fogyasztási cikkek beszerzésére fordították. Látványos fejlődés alakult ki az építőiparban, aminek következtében például az amerikai piacon jelenleg 1,1 millió lakóingatlan kényszerértékesítése folyik, de ezek nélkül is több mint 400 ezres lakás vár eladásra.² A hitelből épített lakások egy idő után eladhatatlanná váltak a hitelképtelenné váló potenciális vásárlók és a törlesztési problémákkal küszködők számának növekedése miatt, így az építők felvett hitelei sem kerültek törlesztésre, majd a jelzálogbankok likviditása megrendült. Az évtizedeken át működő építési – lakáseladási – hiteltörlesztési lánc megszakadt. Az elmúlt években az alacsony kamat következtében ugrásszerűen megemelkedtek a befektetések a határidős nyersanyag- és energiapiacokon. A pénztézetek egyre inkább liberalizálódó szabályozása és a hedge fundok (spekulatív befektetési alapok) lényegében szabályozástól mentes tevékenysége óriási pénz multiplikálására biztosított lehetőséget. A tőkeáttételi mutatók emelkedésével a pénzpiacon a kínálat folyamatosan növekedett, a termékek és szolgáltatások árai jelentős spekulációs hatásnak vannak kitéve (lásd olaj, bioüzemanyag). A pénzpiac keresleti oldalán lévő háztartások és az általuk gerjesztett fogyasztás révén a vállalati szektor növekedési pályája is robbanásszerűen emelkedett. A banki hitelekkel megtámogatott növekvő fogyasztás fenntartása, amelynek természetes fedezete egyre inkább nem az adott országból származik, mára már fenntarthatatlanná vált.

Kedvező ugyanakkor, hogy 2009 nyarára a válság elleni intézkedések hatásai már megmutatkoznak az Egyesült Ál-

lamok mérlegadataiban. A fizetési mérleg hiánya 2008 december végén 697,9 milliárd dollár volt, az amerikai GDP 4,5 százaléka. A külkereskedelmi mérleg deficitje pedig 851,3 milliárd dolláros³ értéken állt. A *The Economist* fél évvel későbbi⁴, adatai szerint a fizetési mérleg hiánya GDP-arányosan már csak 3 százalék volt (jóllehet GDP-visszaesés is bekövetkezett), viszont a számszerűsített hiány 70 milliárd dollárral kevesebb a fél évvel ezelőtti állapotnál (628,3 milliárd USD). A kereskedelmi mérleg deficitje is mérséklődött 177 milliárd dollárral (674,4 milliárd dollár lett). A javuló fizetési és kereskedelmimérleg-adatok az amerikai társadalom restriktív irányába elmozduló, takarékosabbá váló fogyasztását és az erre irányuló kormányzati lépések hatékonyságát, illetve a fogyasztásra költhető jövedelmek csökkenését együttesen fejezi ki. Az amerikai kormány segélycsomagjainak, bankmentő intézkedéseinek hatására azonban a szövetségi költségvetés hiánya a mostani pénzügyi év júliussal zárult első tíz hónapjában elérte az 1300 milliárd dollárt, vagyis a deficit 880 milliárd dollárral volt több, mint az előző költségvetési év első tíz hónapjában. Az USA szövetségi pénzügyi rendszerében végbemenő folyamatokból még korántsem következik, hogy akár a reál-, akár a bankszektor kilábalna a válságból. *Az amerikai vállalati szektort övező pénzügyi környezet makrogazdasági mutatói mérséklődő bizonytalanságot sugallnak, amit az amerikai vállalati papírok vásárlásánál és az éves beszámoló auditálásánál, illetve az amerikai üzleti kapcsolatokkal rendelkezők piaci viszonyainak elemzésénél indokolt figyelembe venni.*

Válság Magyarországon

A 2006 őszén elindított konvergenciaprogram szűken vett, preferált eredménycéljai, ha időlegesen is, de beigazolódtak. Az államháztartási hiány pénzforgalmi szemléletű konszolidált hiánya 2008 első tíz hónapjában – tehát a válság „begyűrűzéséig” – 454 milliárd forinttal mutatott kevesebbet, mint a 2007. év azonos időszakában. Az egyenlegjavulás ellenére a magyar gazdaságot a válság különösen súlyosan érinti, hiszen magas a nemzetközi vállalatok betelepültsége, így a GDP előállításában és a nemzeti exportban is meghatározó (közel 70 százalékos) részarányt képviselnek. Recesszióban a nemzetközi vállalatok a piaci kereslet mérséklődése miatt a termelésüket mérsékelik, amelynek következtében a nemzetgazdasági problémák (foglalkoztatási, bérikiáramlás, államháztartási adóbevétel csökkenése) jelentkeznek. A hazai kis- és közepes vállalkozói szektor a nemzetközi vállalatokhoz mért szerényebb tőkeellátottsági és likviditási pozíciói okán pedig nem képes arra, hogy a nemzetközi vállalatok által „hátrahagyott” termelési, foglalkoztatási és költségvetési űrt kitöltse, sőt a nemzetközi vállalatok és a hazai kkv-k közötti úgynevezett beszállítói, partnerségi kapcsolatok is mérséklődnek. *A gazdálkodási*

nehézségek így nemcsak a tipikus válságágazatokat (járműipar, építőipar) érintik, hanem kihatással vannak a beszállító ágazatokra, a munkabér-jövedelem mérséklődése okán a szolgáltató ágazatokra is, vagyis a magyar nemzetgazdaság egészére. 2009 első négy hónapjában a jellemzően külföldi tulajdonban lévő feldolgozóipari ágazatok termelése 25,4 százalékkal esett vissza. A legnagyobb visszaesés – egyaránt 41 százalék – a járműgyártásban, valamint a kohászat és a fémfeldolgozási termékek előállításában volt. A tipikus válságágazatok közvetlen adatai, illetve a tovagyűrűző hatások alapján a nemzetgazdasági ágazatok, vállalkozások egészénél a könyvvizsgálóknak kiemelt figyelmet célszerű fordítani a számviteli alapelvek, különösen a vállalkozás folytatása elv érvényesülésére, hiszen a válság hatásaitól egyetlen vállalkozás sem tudja magát teljes mértékben mentesíteni. Ebben a gazdasági közegben a valós értékmeghatározások és a hibahatárok értelmezése új tartalmat nyer, és a számviteli csalás eshetősége is fokozott kockázati tényezőként jelenik meg.

A környezetvédelem ügye válság idején

A magyar piacgazdasági átmenet elmúlt – elsődlegesen extenzív szakasznak tekinthető – 20 évében, vagyis a termelés és a fogyasztás gyors növekedésének időszakában egyik területen sem élvezett még elsődlegességet a környezettudatos magatartás, bár kedvező jelei voltak az erre irányuló eszmék és gyakorlat térhódításának, amely általános kelet-európai jelenség is. *Ha az emberiség eredményeit az ökológiai problémák szempontjából nézzük, akkor lehetetlen nem észrevenni, hogy a környezetvédelem eredményei gyakran árnyékolódnak be óriási morális és materiális kiadásokkal, környezet-helyreállítási kényszerekkel, vagyis a tegnapi sikereket megsemmisítik a mai következmények (Kombarova T. V.⁵). A gazdálkodást érintő környezetvédelmi szempontok napjainkban új megvilágításba kerültek. Az ökológiai probléma mindig is létezett, de csak a XX. században lépett túl a civilizációk és a régiók határain, és általános probléma lett. Az ökológiai probléma, alig megjelenve máris globális státust kapott (Maljuga, N. – Zamula, I. – Semjon, V., 2008⁶). A gazdasági folyamatok ökológiai szempontoknak való egyre erősebb alárendelése igényli a vállalatokról rendelkezésre álló auditált számviteli információk körének bővítését. Mivel az üzleti döntések számviteli információkon alapulnak, így a környezeti tényezők, a környezeti károsodások mérhetővé kell, hogy váljanak, sőt döntési kritériumként kell, hogy megjelenjenek mind a termelés, mind a fogyasztás területén. Ebből adódik: erősödik az igény, hogy a számviteli információ ne csupán a valós vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetre vonatkozzon, hanem elhagyva a szűkítő jelzőket, a vállalkozások helyzetét a maguk teljességében ragadja meg (Pál T., 2007⁷)*

A nemzetközi nagyvállalatok és hazai vállalkozások üzletpolitikájában és az általuk generált termék- és szolgáltatásdömping fogyasztói preferenciáiban a környezettudatosság az elmúlt két évtized alatt Magyarországon is fokozatosan előtérbe került. A szerves pályán mozgó vállalati belső tőkefelhalmozódás, a kiszámíthatóvá váló piaci és finanszírozási viszonyok jó alapot teremtenek a környezettudatos vállalati magatartás megerősödéséhez. A rendszertváltó, extenzív pályán lévő gazdaságoknál a minőségi, biztonsági, környezetbarát szempontok csak a fogyasztásra költhető primer jövedelembázis tartóssá válása után, sőt tartósan növekedő tendenciája esetén érvényesülnek. A fogyasztók többsége egy extenzív gazdasági növekedési időszakban – vagy akár válság idején – az olcsót, a tervgazdasági rendszerben megvásárolhatónál magasabb műszaki tartalmú, tartósan elérhető árukat és szolgáltatásokat preferálja. Termelői oldalról pedig elsődlegességet élvez a magas használati értékű, minél versenyképesebb fogyasztói árral megjelenő termék, amely sok esetben a környezetre hatást gyakorló elemek kevésbé szofisztikált megjelenítésével érhető el. *A gazdasági válság a termelési kapacitások és a piaci szereplők pozícióit egyaránt átrendezi. A vállalati üzletpolitikákban azonban nem csorbulhatnak a környezetvédelem, a környezettudatos vállalati magatartás eddig elért eredményei, hiszen ezek háttérbe sorolásával később megemelkedhetnek a helyreállítás költségei. Az éves beszámolóknak és a könyvvizsgálói jelentésekben így még markánsabban célszerű megjeleníteni azokat a számviteli információkat, amelyek a környezetvédelemre, a környezettudatos vállalati magatartások előtérbe kerülésére irányulnak. A válság mérséklődésével, a lakossági jövedelmek emelkedésével pedig remélhető a lakosság környezettudatos vásárlási szokásainak újbóli előtérbe kerülése.*

Válságkezelés hatékony számviteli és pénzügyi ismeretekkel

A gazdasági válság megoldásában az emberi tényező, a korszerű és felelősségteljes formában megnyilvánuló szaktudás szerepe felértékelődik. Kétségtelen, hogy az elmúlt évtizedek üzleti gyakorlatában mindezek hiánya is szerepet játszott a krízis világméretű elterjedésében. *A számviteli munka specializált feladatok megoldására kényszerítése nyomán a szakemberek elvesztik a teljes termék (természete) fölötti kontrollt, s közömbössé is válhatnak az általuk végzett tevékenység kimenetele iránt* (Bélyácz I., 2008⁸). A világgazdaság egészére kiterjedő üzleti tranzakciók alapos megítéléséhez lecsökkent azon szakemberek száma, akik a gazdasági folyamatokat lekövető számviteli nyilvántartásokat, beszámolókat összefüggéseikben és teljes terjedelmükben átlátták volna. A nemzetközi és a nemzeti pénzügyi piacok veszteségminimalizáló irányítására és ellenőrzésére hivatott vezetői

beavatkozások hatékonysága így egy idő után, illetve egy üzleti szint felett jelentősen meggyengült. A válságkezelés nemzetközi súlypontjai, módszerei és ezek nemzeti szabályozásba való átvétele, későbbi alkalmazása azonban igényli a komplex, nemzetközi számviteli és pénzügyi ismeretekkel is rendelkező szakemberek döntés-előkészítői, felügyeleti és irányítási pozíciókba kerülését. Mindezek tükrében a számviteli-könyvvizsgálói szakmában jelentős elmozdulás várható a professzionalizmus irányába, így a piaci bizalom helyreállításához elengedhetetlené válik a hiteles, közbizalomra épülő pénzügyi-felügyeleti és könyvvizsgálói munka. Az Európai Unió válságkezelési gyakorlatából két elem kerül kiemelésre, amelyek összetett jellege is igazolja, hogy alkalmazásukhoz elengedhetetlen a számviteli szakértők komplex tudása.

Az Európai Unió eszköztárában az egyik legkonkrétabb kríziselhárító módszer az azonnali korrekciós intézkedések bevezetése,⁹ amely elvileg alkalmas arra, hogy a válság bekövetkezése előtt jelezze a különleges jogokkal bíró hatóságoknak a problémákat, hogy rövid idő alatt a legkevésbé költséges megoldásokat megtehessék. Ezt az Egyesült Államokbeli módszert több ország is átvette (Kanada, Japán), de Európában csak Svájcban és Norvégiában működik, bár ezek is csak körvonalalaiban hasonlítanak egymásra. A rendszer általánosan alkalmazott jellemzője a normativitás, amely előre definiált feltételek bekövetkezésekor előírja a kötelezően végrehajtandó intézkedéseket. Ilyenek lehetnek például a tulajdonosi jogokat érintő beavatkozások (a menedzsment lecserélése a tulajdonosi ellenállás esetén is) vagy a gyorsított felszámolás, bankértékesítés vagy a kényszerállamosítás intézménye. A fejlett PCA-módszer eszköztárában megtalálható a hídbank intézménye is, amelybe az állam a válságban lévő pénzügyintézetet elhelyezi, ahol 1–3 év alatt végrehajtják a szükséges reorganizációs lépéseket. Az eljárás végcélja, hogy a bankot a piacra önálló egységként visszavezessék, esetleg eladják, de ha ez nem sikerül, felszámolják vagy ténylegesen is államosítják. A PCA-módszer alkalmazásának nehézsége, hogy nem érzékeny a bizalmi és az ebből eredő likviditási problémák kezelésére. Egy továbbfejlesztett, működésében jobban behatárolt PCA-módszer azonban a jövő felügyeleti rendszereinek meghatározó eleme lehet. A rendszer alapadatai a könyvvizsgálók által hitelesített éves beszámolókból és évközi jelentésekből származnak, ugyanakkor reorganizáció hatására bekövetkező eredményadatok értékelése is csak könyvszakértői auditálás után történhet.

Az Európai Bizottság 2008. október 1-jén megjelentette a hitelintézetek és befektetési vállalkozások tőkeszabályozását (CRD¹⁰) módosító tervezetét, amelyet döntéshozatalra terjesztettek az Európai Tanács és az Európai Parlament elé. A Bizottság tervei szerint a módosító javaslatokat 2010. január 31-ig kell a tagállamoknak átültetni és 2010. március 31-től kell a hitelintézeteknek és befektetési vállalkozásoknak alkalmazni. A javaslatok különösen

fókuszálják a felügyeleti tevékenység együttműködési kereteinek módosítását, így a home (hazai) felügyeleti jogkörök erősítését a többlettőke-követelmény előírása és az adatszolgáltatás területén, továbbá a hibrid instrumentumok alapvető tőkeelemként történő elismerését, illetve az értékpapírosítási pozíciók tőke- és kockázatkezelési szabályainak megerősítését. Mindezen változások auditálás során történő figyelembevétele a 2009-es beszámolók értékelésénél már jelentkezni fog.

Összegzés

A válság nemcsak a tipikus válságágazatokat, hanem az egész nemzetgazdaságot érinti egy bizonyos szinten, így az auditálásnál a vállalkozás folytatásának elve kiemelt vizsgálati szemponttá válik valamennyi vállalkozásnál. A válságmenedzsment-eljárásban a felértékelődő környezetvédelem szempontjai nem sérülhetnek, a beszámolóknak és az auditálás során továbbra is prioritást célszerű kapnia.

A válságkezelési eljárásban felértékelődik a könyvvizsgálói munka, amelynek jellege és tartalma újra a profeszionalizmus irányába változik. A nemzetközi standardok és módszerek sikeres hazai bevezetéséhez és alkalmazásához az alapos könyvvizsgálói szakmai kompetenciák elengedhetetlenek, az auditorok által hitelesített beszámolók kulcsfontosságú döntés-előkészítő és döntést értékelő alapidokumentumokká válnak. ■

JEGYZETEK

- ¹ A gazdasági krízis okainak tudományos rendszerezését Lukács J. (2009) részleteiben is elvégzi, egyúttal felhívja a könyvvizsgálók figyelmét a súlyponti szakmai teendőkre.
- ² Losoncz M. (2009) a válság mögött három, egymással összefüggő tényező (ingatlanárak esése, a másodlagos jelzálogpiacok likviditási problémája, jelzálogkölcsonök csökkenése, refinanszírozása) egyikeként az ingatlanárak esését és az ezzel párosuló lakásépítés-csökkenést, ebből következően pedig a lakástulkinálat „beállítását” jelöli meg.
- ³ The Economist December 20th, 2008 (Trade, Exchange Rates, Budget Balances and Interest Rates)
- ⁴ The Economist Augustus 6th, 2009 (Trade, Exchange Rates, Budget Balances and Interest Rates)
- ⁵ Kombarova T. V. (2008) orosz kutató az ökológiai kérdéseket teljesen újszerűen szociológiai, szociális és gazdasági nézőpontba helyezi.
- ⁶ A környezettudatos magatartás szempontjai a vállalati üzletpolitikában, a tudományos kutatásokban és számviteli beszámolóknak egyre inkább előtérbe kerülnek a korábban tervgazdasági rendszert folytató, napjainkig még nem EU-tag kelet-európai országokban is.
- ⁷ Pál T. (2007) a gazdálkodási folyamatok könyvvizsgálói értékelésének kiszélesítésénél fontos területnek tartja a környezetvédelem megjelenítését a számviteli beszámolórendszerben.

⁸ Bélyácz I. (2008) akadémikus nemzetközi kutatásokkal és hivatkozásokkal is alátámasztva azon az állásponton van, hogy a szakértői szolgáltatásokban, ezen belül a számviteli területen is a profeszionalizmus hatása gyengülő, és a konzumerizmus (üzletiprofit-szemlélet) kerül előtérbe, amely számos számviteli-értékelési problémához vezetett az elmúlt időszakban.

⁹ A Prompt Corrective Actions (PCA) – a felügyelet korai beavatkozási lehetőségének rendszerét az 1990-es évek elején vezették be az USA-ban, amikor rengeteg bank ment tönkre. A rendszer amerikai bevezetése úgy tűnt, elérte a kívánt hatást, miután a bankcsődök száma a tizedére esett, bár az eredmény nemcsak a PCA hatása, hiszen az amerikai konjunktúra és az M&A-aktivitás ebben az időszakban fellendülőben volt, ami fokozta a pénzügyi rendszer stabilitását.

¹⁰ Capital Requirements Directives – CRD (tőkekövetelmény-irányelvek): a Bazel II. szabályozást az Európai Unió jogrendszerébe átültető 2006/48/EK-irányelv és a 2006/49/EK-irányelv együttes elnevezése.

IRODALOM

BELLO, W. (2004): *Deglobalization, Ideas for A New World Economy*, Zed Books Ltd. London, UK

BERNANKE, B. (2008): *Liquidity Provision by the Federal Reserve*. FED of Atlanta. Financial Markets Conference, Sea Island, Georgia, May 13, www.federalreserve.gov/newsevents/speech/bernanke20080513.htm

Kombarova T. V. (2008): *Aktualnoszty osznovnüh aszpektov formirovanija ekologicseszkoivo szoznanija // Konferencija „Problémü moralno-nravsztvennogo razvitija licsnosztyi i obszeszto”* – <http://counter.rambler.ru/top100.cnt?294143>

Lentner, Cs. – Semjon, C. V. (2009): *Buhgalterszkij oblik i audit v Ugorsinyi, za naukovoju redakcijeju d. e. n. prof. Butinets, F.F. Zsitomir, PP „RUTA” Ukrajna*

LOSONCZ M. (2009): *A globális pénzügyi válság újabb hulláma és néhány világgazdasági következménye* In: *Pénzügyi Szemle*, 1. szám, pp. 9–25

LUKÁCS J. (2009a): *Óvatosság, körültekintés, fokozott ellenőrzés*, *Számvitel, Adó, Könyvvizsgálat*, 3. szám, p. 99

LUKÁCS J. (2009b): *Kiemelt könyvvizsgálati feladatok gazdasági krízis idején*, *Számvitel, Adó, Könyvvizsgálat*, 3. szám, pp. 100–104

MALJUGA, N. – ZAMULA, I. – SEMJON, V. (2008): *Az ökológiai problémát érintő disszertációk elemzése Ukrajnában és Oroszországban*, In: *Széchenyi István Egyetem Vállalati felelősségvállalásról szóló konferencia kiadványa*, pp. 187–196

MARKOWITZ, H. – TODD, P. – SHARPE, W. (1987): *Mean-Variance Analysis in Portfolio and Capital Markets*, Oxford, UK

NARULA, R. – DUNNING, J. (2000): *Industrial Development, Globalisation and Multinational Enterprises: New Realities for Developing Countries*. In: *Oxford Development Studies*, 28, (2), pp. 143–167

PÁL T. (2007): *A környezetvédelem, valamint a pénzügyi számviteli információs rendszer kapcsolata*, In: *Pénzügypolitikai stratégiák a XXI. század elején*, Szerkesztette: Lentner Cs., Akadémiai Kiadó, pp. 353–371